

A szabad akarat kortárs libertariánus elméletei¹

1. Bevezetés²

A szabad akarat kortárs vitájában azt nevezik libertariánusnak, aki szerint (i) a szabad akarat és a fizikai determinizmus összeegyeztethetetlen egymással (inkompatibilizmus), ám (ii) az emberek mégis rendelkeznek szabad akarattal. E két állításból következik, hogy a libertariánus elkötelezett amellett is, hogy (iii) determinisztikus fizikai törvények nem vonatkoznak cselekedeteinkre, illetve döntéseinkre (vagy legalábbis nem mind-egyikre).³

A libertariánusok abban is egyetértenek, hogy a fizikai determinizmus⁴ miért zárja ki azt, hogy az emberek szabad akarattal rendelkezzenek. Szerintük valaki csak akkor rendelkezhet szabad akarattal, ha legalább egyes esetekben cselekedhetett volna másképpen, mint ahogy cselekedett.⁵ Viszont a másként cselekvés képességének a feltétele az, hogy (legalább némely) fizikai törvény indeterminisztikus legyen, mivel ha a törvények determinisztikusak, akkor minden egyes esetben mindenki csak egy cselekvés vég-

1 Köszönettel tartozom Huoranszki Ferencnek és Paár Tamásnak a cikkhez fűzött hasznos megjegyzéséikért.

2 Magyarul eddig nincs olyan könyv vagy tanulmány, ami átfogó jelleggel tárgyalná a kortárs libertariánus elméleteket. Huoranszki Ferenc 2001 nyolcadik fejezete foglalja össze a szabadakarat-irodalom legjelentősebb irányzatait és a hozzájuk kapcsolódó érveket. Ezen kívül Huoranszkitól (2013a) egy rövidebb összefoglaló írás is olvasható. Emellett magyarul két olyan könyv ajánlható, amely a libertariánus szabad akarat létezésével összefüggésben foglal állást. Mellette érvel Szombath 2009, ellene pedig E. Szabó 2012. Bernáth 2014 és a szerző Tözsér Jánossal írt közös tanulmánya (2016) azt próbálják megmutatni, hogy az ágens-okozás a legplauzibilisebb libertariánus elmélet. A meghatározó kortárs libertariánus szövegek közül egyedül Chisholm 1964/2004 jelent meg magyarul. A tanulmány elkészítéskor támaszkodtam Randolph Clarke és Justin Capes 2017-es enciklopédiacikkére.

3 Ezt az állítást kétféleképpen is lehet képviselni. Az egyik lehetséges ilyen álláspont szerint – ide sorolható például a karteziánus fizika álláspontja – nem minden fizikai folyamatra vonatkoznak a (determinisztikus) természeti törvények. A másik lehetséges álláspont szerint a szabad cselekedetekre és döntésekre igenis vonatkoznak természeti törvények, ám ezek indeterminisztikusak. Mivel a gyakorlatban – az általam ismert – kortárs libertariánusok mindegyike a releváns természeti törvények indeterminisztikussága mellett tör lándzsát, a továbbiakban az egyszerűség kedvéért úgy fogalmazok, mintha a libertariánusoknak mindenképpen emellett az indeterminisztikusság mellett kellene elköteleződniük. (Köszönöm Huoranszki Ferencnek, hogy felhívta a figyelmemet erre a problémára.)

4 A szabadakarat-irodalomban általában a következő determinizmusdefiníciót fogadják el. Az aktuális világ fizikailag akkor determinisztikus, ha valamely t időpont teljes fizikai állapotát teljesen és tökéletesen leíró pozícióból, valamint a fizikai törvények összességét teljesen és tökéletesen leíró pozícióból együttesen bármely t_n -edik időpontra vonatkozóan egyetlenegy olyan pozíció vezethető le, amely teljesen és tökéletesen leírja a világnak az adott t_n pillanatban fennálló állapotát.

5 Amikor a libertariánusok ezt állítják, a cselekvések tág fogalmát használják, ami azt jelenti, hogy (mentális) cselekvésként tekintenek a döntésekre is.

rehajtására lehet képes. Azokat az inkompatibilista érveket, melyek a másként cselekvés és a determinizmus összeegyeztethetlenségét próbálják kimutatni, konzekvenca argumentumnak nevezik.⁶

Még egy dologban konszenzus van a libertariánusok között. Mind úgy gondolják, hogy a szabad akarat szükséges feltétele a morális felelősségnek. Ez az egyetértés viszont egy kisebb tisztázatlansághoz vezet. A libertarianizmust ugyanis úgy szokás jellemezni mint egy, a *szabad akarat* kapcsolatos markáns álláspontot. Ám a fenti egyetértésnek köszönhetően a libertarianizmus a gyakorlatban egyszersmind a *morális felelősséggel* kapcsolatos markáns álláspont is. A libertariánusok szerint nemcsak szabad, de morálisan felelős lények is vagyunk, és mindkét jellemzőnk összeegyeztethetetlen a determinizmussal. Amikor a libertariánusoknak amellet kell érvelniük, hogy miért tekintjük a szabad akarat feltételének a másképpen cselekvés képességét, akkor rendre arra mutatnak rá, hogy csak az így felfogott szabad akaratot tekinthetjük a morális felelősséghez szükséges kontroll⁷ elégséges feltételének.⁸ Ennél fogva – érvelnek – a szabad akarat általuk használt fogalma az, ami igazán számot tarthat filozófiai érdeklődésünkre.

2. A libertariánus elméletek problémái és változatai

A libertarianizmust minden logikailag lehetséges oldalról támadják. Számos kompatibilista úgy véli, hogy a libertariánusok félreértik, miben is áll szabad akaratlan rendelkezni.⁹ A szabad akarathoz ugyanis szerintük nem szükséges az, hogy a cselekvő képes legyen másképpen cselekedni, mint ahogy cselekedett. (Őket gyakran egyutas kompatibilistáknak is nevezik, mivel szerintük nincs szükség alternatív cselekvési lehetőségekre a szabad akarathoz.¹⁰ Más kompatibilisták szerint a libertariánusok ugyan a szabad akarat helyes fogalmát veszik alapul, de tévednek abban, hogy az összeegyeztethetetlen volna a determinizmussal. (Őket kétutas kompatibilistáknak is nevezik, mert elfogadják, hogy a szabad akarathoz szükséges a másként cselekvés képes-

6 Ginet 1966; Ginet 1990; van Inwagen 1983; Speak 2011. Magyarul lásd: van Inwagen 1975/2004; Huoranszki 2004; Bács 2012; Bács 2013; Corsano 2013; Huoranszki 2013b. Az utolsó négy írás Huoranszki 2011-re reflektál.

7 A morális felelősségről szóló szakirodalomban általában a morális felelősség kontroll- és episztemikus feltételeit szokták megkülönböztetni. A kontroll-feltételek azok a feltételek, amelyek ha teljesülnek egy cselekvő és valamely esemény/állapot vonatkozásában, akkor a cselekvő tehet a szóban forgó esemény vagy állapot bekövetkezéséről, illetve fennállásáról. A morális felelősség episztemikus feltételei azok a feltételek, amelyeket ha teljesít a cselekvő valamely esemény/állapot vonatkozásában, akkor a cselekvő minden szükséges ismerettel vagy hittel rendelkezik ahhoz, hogy a szóban forgó eseményért/állapotért morálisan felelős legyen.

8 Van Inwagen 1983, 19–21; Kane 1996, 23–78; Kane 2007.

9 A kompatibilisták azok, akik szerint a szabad akarat összeegyeztethető a determinizmussal.

10 Mele 1995; McKenna 2012. Magyarul lásd: Frankfurt 1971/2013; Watson 1975/2013.

sége.)¹¹ A szigorú (*hard*) deterministák ezzel ellentétben éppen abban értenek egyet a libertariánusokkal, hogy a szabad akarat és a determinizmus összeegyeztethetetlen egymással, ám ők nem osztják a libertariánusok optimizmusát, és nem hisznek sem az indeterminisztikus természeti törvényekben, sem a szabad akaratban.¹² A szigorú (*hard*) inkompatibilisták álláspontja nagyon hasonló a szigorú deterministákééhoz.¹³ Ők sem hisznek a szabad akaratban, bár abban nem foglalnak határozottan állást, hogy vajon a természeti törvények determinisztikusak vagy indeterminisztikusak. De úgy vélik, hogy erre nincs is szükség, mert akár determinisztikusak, akár indeterminisztikusak a természeti törvények, a libertariánusok tévednek, a cselekvők nem rendelkeznek szabad akarral, mivel a szabad akarat egyik típusú természeti törvénnyel sem kompatibilis. Végül a szemi-kompatibilisták úgy vélik, hogy a libertariánusok a morális felelősség természetét értik félre, mivel szerintük a másként cselekvés képességét igénylő szabad akarat nem feltétele a morális felelősségnek.¹⁴

Az alábbiakban nem azt mutatom be, hogy a libertariánusok milyen érvekkel csatáznak a többi irányzat képviselői ellen. Ehelyett a libertarianizmus azon vonásaira és problémáira fogok összpontosítani, melyek megkülönböztetik a többi szabadakarat-elmélettől. A libertarianizmus szerint részben azért rendelkezünk szabad akarral, mert vannak olyan, a cselekvés szempontjából releváns fizikai törvények, melyek nem determinisztikusak.¹⁵ Ez az állítás három olyan problémát is felvet, melyet – szemben a többi irányzat képviselőivel – a libertariánusoknak meg kell oldaniuk ahhoz, hogy szabadakarat-felfogásuk elfogadható legyen:

- (1) Amennyiben a fizikai törvények indeterminisztikusak, akkor hogyan lehetséges az, hogy a döntések és cselekedetek a cselekvőn és nem a pusztán véletlen múlnak?
- (2) Ha a fizikai törvények indeterminisztikusak, akkor a különböző vágyaknak, hiteknek, gyakorlati érveknek, motivációknak (*reasons*)¹⁶ miféle szerepük van a döntések és a cselekvések kialakításában?

11 Lewis 1981; M. Smith 2003; Campbell 2005; Fara 2008; Huoranszki 2011; Vihvelin 2013.

12 Honderich 1988; Double 1990; Smilansky 2000.

13 Levy 2011; Pereboom 2001; Pereboom 2014a. Magyarul: Pereboom 1995/2013; Strawson 2008/2013.

14 Fischer 1994; Fischer 2007; Fischer – Ravizza 1998. Magyarul: Fischer & Ravizza 1998/2013; Fischer 2015, 17–149.

15 Emlékeztetőül: elvileg az az álláspont is nyitva áll a libertariánusok előtt, hogy azt mondja, némely cselekvésre nem vonatkoznak determinisztikus fizikai törvények (és indeterminisztikusak sem). De ez az álláspont a gyakorlatban – tudtommal – nem jelenik meg a kortárs libertarianizmusban (lásd a 2. lábjegyzetet).

16 Az angolszász szakirodalomban e kérdés egyszerűen úgy vetődik fel, hogy mi a különböző „*reason*”-ök szerepe a döntések és cselekvések kialakításában. Ám az angol „*reason*” kifejezés többértelműsége miatt nem adható vissza egyetlen szóval magyar nyelven, mindig a kontextust figyelembe véve kell fordítani. A libertariánus szabad akarat irodalmában a „*reason*” elsősorban „*internal reason*” értelemben használatos,

(3) Milyen alapon hiszi azt a libertáriánus, hogy a fizikai törvények indeterminisztikusak, sőt, az emberek valóban rendelkeznek szabad akarattal?

A libertáriánus elméleteket elsősorban aszerint szokták csoportosítani, hogy hogyan válaszolják meg az (1)-es kérdést. Az esemény-oksági libertáriánusok szerint a cselekvők tettei azért szabadok és nem véletlenszerűek, mert a cselekvők mentális állapotai és mentális eseményei megfelelően okozzák azokat. Az ágens-oksági libertáriánusok szerint viszont ez nem elég a szabad akarathoz. Ahhoz, hogy valóban a cselekvő határozza meg saját tetteit, arra van szükség, hogy a cselekvőket mint olyan szubsztanciákat vezessük be, amelyek redukálhatatlan oksági erejüket használva határozzák meg cselekvéseiket. A nem-oksági libertáriánusok szerint az ágens-okozás bevezetése sem oldja meg a problémát. Ehelyett szerintük már azt az előfeltevést is tagadni kellene, hogy a szabad cselekedeteknek van oka. A nem-oksági libertáriánusok szerint a szabad alapcselekvések a szabadság igazi forrásai. Alapcselekvéseken olyan cselekedeteket értünk, melyeket a cselekvő nem valamely másik cselekvés segítségével hoz létre. A nem-oksági libertáriánusok szerint a szabad alapcselekvéseket az ágensek nem oksági tevékenységgel hozzák létre, hanem egyszerűen végrehajtják őket. Így ezek az alapcselekvések önálló kategóriát jelentenek, más típusú cselekvésekre nem vezethetők vissza. A nem-oksági libertáriánusok szerint a szabad alapcselekvéseknek éppen úgy nincs okuk, mint a teljesen véletlenül bekövetkező eseményeknek. Ám mivel az előbbieket – az utóbbiakkal szemben – valamely ágens cselekedetének tekinthetők, ezért radikális különbség van a szabad alapcselekvések és a véletlen események között. A véletlen események csak a véletlenül múlnak, a szabad alapcselekvések viszont a cselekvés végrehajtóján, a cselekvőn.

Az (1)-es és a (2)-es kérdésre adott válaszok persze szorosan összefüggenek. Az esemény-oksági libertáriánusok szerint a két kérdésre adott válasz tulajdonképpen egybe

azaz belső indokokra utal. Általában a hiteket és a vágyakat, valamint olykor egyéb, motiváló erővel rendelkező mentális állapotokat értenek ez alatt (mint például késztetéseket). Ritkábban a „*reason*” kifejezés „*external reason*” értelemben szerepel: olyan tényekre, eseményekre, állapotokra utal, melyek nem a cselekvő valamely mentális állapotai, de gyakorlati érvelésben felhasználhatóak egy-egy döntés vagy cselekvés igazolására. Azaz ekkor a „*reason*” kifejezés a cselekvés (legtöbbször nem mentális) indokaira utal. Ez utóbbi esetben viszont a cselekvés olyan „*reason*”-jairól is szó lehet, melyeknek a cselekvő egyáltalán nincs is tudatában. Ám a szabad akarat irodalomban – legyen szó akár „*external*” akár „*internal reason*”-ökről – azok a „*reason*”-ök relevánsak, melyek ténylegesen rendelkeznek motivációs erővel a cselekvő döntésének vonatkozásában. Ezért a „*reason*” kifejezést a szabadakarat-irodalomban véleményem szerint érdemes a magyar „motiváció” kifejezéssel helyettesíteni, mivel mind mentális állapotaink, mind a külvilág tényei szolgálhatnak valamilyen értelemben döntéseink és tetteink motivációiként, és a szabadakarat-irodalomban majdnem kivétel nélkül annyiban érdekesek a „*reason*”-ök, amennyiben rendelkeznek valamiféle motiváló erővel. Ezért a továbbiakban, amikor ez nem vezet félrefordításhoz, ezt a fogalmat fogom használni. Az ettől való eltéréseket minden esetben jelzem. (Köszönöm Huoranszki Ferencnek, hogy felhívta a figyelmemet erre a fordítási problémára.)

is esik, mivel ha helyesen írjuk le az indokok és a cselekvések közti indeterminisztikus oksági viszonyt, akkor tulajdonképpen meg is válaszoltuk azt a kérdést, hogy miért nem véletlenszerűek a cselekvő tettei. Az ágens-oksági libertariánusok szerint viszont ezt a két kérdést érdemes külön kezelni, mivel a véletlenszerűség vagy a szerencse problémáját önmagában a motivációk oksági szerepe nem oldja meg, ehhez be kell vezetni az ágenst mint szubsztanciát. Csak ezután érdemes tisztázni, hogy az ágens hogyan támaszkodik motivációira, amikor ágens-okozás által meghatározza cselekedeteit. A nem-oksági libertariánusok pedig megoszlanak abban a kérdésben, hogy a motivációk szerepének tisztázása önmagában mennyiben oldja meg a véletlenszerűség kérdését. Egyes szerzők szerint elég megérteni azon teleologikus és racionális magyarázatok működését, melyek a cselekvés motivációjaként is szolgáló külső tényekre épülnek. Mások szerint szükség van kidolgozott metafizikára a véletlenszerűség problémájának megoldásához.

A libertarianizmus melletti bizonyítékok problémája – vagyis (3) – nem függ olyan szorosan össze a másik kettővel. Míg az első két nehézség megoldását az adott elmélet kidolgozása során meg kell adnia a libertariánusnak, addig a bizonyítékok kérdését csak azután van értelme fölvetni, hogy a libertariánus kidolgozta az elméletét arra vonatkozóan, hogy egyáltalán hogyan lehetséges *fogalmilag* indeterminált szabad cselekvés. De nagy általánosságban azt lehet mondani, hogy a libertariánusok háromféleképpen szokták igazolni a szabad akaratba vetett hitüket. Az első igazolástípus fenomenológiai. Eszerint azért hihetünk jó okkal a szabad akaratban, mert úgy tapasztaljuk meg magunkat egyes szám elsőszemélyű nézőpontból, mint akinek az akarata szabad. És egészen addig, míg nincs jó okunk kételkedni e tapasztalatban, addig jó okkal hisszük, hogy valóban szabadok is vagyunk.¹⁷ A második igazolás a morális felelősségre támaszkodik. Ez alapján azért hihetünk a szabad akaratban, mert az a morális felelősség szükséges feltétele. Mivel pedig jó okuk van hinni a morális felelősség létében, jó okkal hisszük, hogy szabadok vagyunk.¹⁸ A harmadik igazolási kísérlet szerint egy determinisztikus világban – vagy egy olyan világban, ahol a nem determinisztikus folyamatok csak a véletlenül múlnak – nemcsak a szabad cselekvés, de maga a (szándékolt) cselekvés is lehetetlen volna.¹⁹ Ezért mivel joggal hihetünk abban, hogy cselekvő lények vagyunk, joggal hihetünk abban is, hogy cselekvéseink se nem determináltak, se nem véletlenszerűek, hanem szabadok.²⁰

Bár ezeket az igazolási formákat számos kritika érte, a tanulmány kereteit meghaladná ezek bemutatása. Ehelyett a libertariánus elméletek központi állításait veszem sorra. Azaz azokat a válaszokat, melyek az indeterminisztikus kontroll lehetőségét feltételeit és a motivációk szerepét igyekeznek tisztázni.

17 Guillon 2014; Coffman 2016.

18 Van Inwagen 1983, 206–223; Coffman 2016.

19 Köszönöm Huoranszki Ferencnek, hogy felhívta a figyelmemet erre az érvelési stratégiára.

20 Steward 2012.

3. Az esemény-oksági libertarianizmus

Az esemény-oksági libertarianizmusok szerint a szabad akarat kulcsa nem új ontológiai entitások (például ágens-okozásra képes szubsztanciák) vagy a természettudományoké-tól eltérő magyarázati formák feltételezése. Hanem az, hogy a másként cselekvés képességéhez szükséges indeterminizmus olyan helyen legyen lokalizálható, ahol nem veszélyezteti a cselekvő motivációi és szabad tettei közti kapcsolatot. Ha ugyanis a cselekvő mentális eseményei vagy állapotai megfelelően indeterminisztikus módon okozzák a cselekedeteket, akkor a cselekvők egyrészt cselekedhettek volna másképpen, mint ahogy cselekedtek, másrészt együttal racionális kontrollt gyakoroltak tetteik felett.²¹

Az esemény-oksági libertariánus elméleteket két csoportba szokás osztani aszerint, hogy hová helyezik azt a pontot, ahol a szabad cselekvésekhez vezető oksági lánc több irányba is folytatódhat. A *megfontolás alapú elméletek (deliberative libertarianism)* szerint az indeterminizmus a döntést előkészítő folyamatokban található meg.²² Ám ezt a megközelítést a libertariánusok széles körben elutasítják, mivel úgy vélik, az ilyen elméletek nem tudnak válaszolni arra az égető kérdésre, hogy az indeterminizmus miért feltétele a szabadságnak. Ugyanis a döntést előkészítő folyamatok nem tudatosak (például az a folyamat, ami meghatározza, egyáltalán milyen praktikus megfontolások vetődjenek fel a cselekvő számára). E folyamatok akár determinisztikusak, akár nem, a cselekvő aligha gyakorol felettük közvetlen, jelentős kontrollt.

A *döntésközpontú elméletek (centered accounts)* szerint az indeterminisztikus oksági elem valahol a cselekvő motivációi (a legtöbb szerző szerint vágyak, valamint hitek) és a szabad cselekvési szándék létrejötte között található. Azaz ezen elméletek szerint a *döntés* vagy *választás* eseménye az, ami indeterminált. Más szavakkal, az esemény-oksági elméletek döntésközpontú változata szerint az akaratunk akkor szabad, ha a motivációk indeterminisztikusan okozzák valamelyik lehetséges cselekvés mellett szóló választásunkat, és így a cselekvésre irányuló szándékot.²³

E modellel szemben három sztenderd ellenvetés merült fel. Az első szerint, ha motivációink indeterminisztikusan okozzák, hogy hogyan döntünk, akkor végső soron csu-

21 Nozick 1981; van Inwagen 1983; Kane 1996; Kane 2007; Ekstrom 2000; Balaguer 2004; Mele 2006; Hodgson 2012; Franklin 2011a; Franklin 2011b.

22 Daniel Dennett és Alfred Mele azt javasolja, hogy a libertariánus állítsa azt, hogy az indokok feltérképezése az az indeterminisztikus folyamat, ami biztosítja a cselekvőnek a másként cselekvés képességét. Mele egészen pontosan azt állítja, hogy a libertariánusnak az egyes alternatívákhoz kapcsolódó hitek tudatos felidézését kellene indeterminisztikus folyamatnak tekintenie, hozzátevé, hogy ennek az indeterminizmusnak a mértéke folyamatosan csökken az életkor előrehaladtával. Laura Ekstrom ezzel szemben úgy véli, hogy a preferenciák kialakítása indeterminisztikus, mivel a jóra vonatkozó ítéletek azok, amelyek nem determináltak. Dennett 1978; Ekstrom 2000; Mele 2006, 105–136.

23 Nozick 1981; van Inwagen 1983; Kane 1996; Kane 2007; Ekstrom 2000; Balaguer 2004; Mele 2006; Hodgson 2012; Franklin 2011a; Franklin 2011b.

pán a véletlenül múlik az, hogy motivációink végül milyen döntéshez vezetnek. Ám ha csupán a vak szerencsén múlik az, hogy pontosan hogyan döntünk, akkor a döntés nem kontrollált, és ezért nem is szabad.²⁴

Ezen ellenvetésre az esemény-oksági libertariánusok kétféleképpen szoktak válaszolni. Az első stratégia kétségbe vonja azt, hogy az indeterminisztikus okozásból következne az okozat feletti kontroll hiánya. Hiszen, végső soron, továbbra is igaz az, hogy a motivációk mint okok okozták és hozták létre az okozatot, a döntést. Ergo továbbra is igaz az, hogy az okon múltott, hogy létrejön az okozat. Ha pedig az okon múltott, hogy létrejön az okozat, akkor az ok valamiképpen kontrollálta azt is, hogy létrejön-e az okozat.²⁵ Robert Kane kidolgozott egy másik választ, ami az akaratlagosság elemzésén alapul. Eszerint fel kell tételezni, hogy az indeterminisztikus választás során a cselekvő mindkét nyitott lehetőség megvalósulását akarja, mivel mindkettő megvalósulására vágyakozik és mindkét lehetőség megvalósítását lehetségesnek hiszi. Kane szerint, ha valaki akarja, hogy valami megvalósuljon, és ez az akarat okozza a lehetőség megvalósulását, akkor a cselekvő felelős lesz érte. Például, ha egy orgyilkos szándékosan lelövi az elnököt, az orgyilkos akkor is felelős az elnök haláláért, ha a golyó útja nem volt determinálva. Ehhez hasonlóan a cselekvők az indeterminisztikus döntések kimeneteléért is felelősek, amennyiben a megvalósult választás akaratlagos volt.²⁶

Ám még ha valaki valamelyik okfejtést el is fogadja, az továbbra is kérdés, hogy a kínált indeterminisztikus kontroll erősebb-e annál, mint ami egy determinisztikus világban megvalósulhat események között. Ezért e válaszokat ki kell egészíteni egy olyan kontrollelemzéssel, amiből kiderül, hogy az indeterminizmus miért növeli a cselekvő kontrollját döntései felett ahhoz képest, amivel akkor rendelkezne, ha a motivációk determinálnák a döntés végkimenetelét.²⁷

A második ellenvetés azt veti az esemény-oksági libertariánus szemére, hogy az általa leírt szabad akarat lehetősége végső soron azon nyugszik, hogy feltételezi, a motivációk olykor irracionális cselekedeteket is okozhatnak. Daniel Dennett egyik példája szerint, ha neki felajánlanának 1000 dollárt egy ember megkínzásáért cserébe, akkor ő képtelen lenne elfogadni a pénzt. A libertariánusok választás előtt állnak. Állíthatják azt, hogy ebben az esetben Dennett nem szabad és nem felelős. De amellett is letehetik a voksukat, hogy Dennett mégiscsak szabad és felelős, mert a jelleme, hitei és vágyai indeterminisztikusan és irracionális módon okozhatták volna azt is, hogy elfogadja a pénzt.²⁸

24 Van Inwagen 1983, 106–152; van Inwagen 2000; Haji 1999; Haji 2001; Mele 2005; Mele 2013; Levy 2011, 41–63; Franklin 2011b; Franklin 2012; Shabo 2011; Shabo 2014.

25 Balaguer 2004; Franklin 2011b, 209–215.

26 Kane 1996, 105–144; Kane 2007, 13–33.

27 Két kísérlet e probléma megoldására: Kane 1996, 60–78; Franklin 2011a.

28 Dennett 1984.

Az esemény-oksági libertariánusok közül sokan erre a kihívásra úgy válaszoltak, hogy elismerték, vannak olyan választások, melyek során valójában nincs két alternatívája a cselekvőnek. A fenti példában a hitek és a vágyak együttesen determinálják, hogyan fog választani a cselekvő. Ám mégis szabadnak tekinthető a választás, amennyiben a cselekvést determináló vágyak és hitek végső soron olyan döntésekből származnak, amelyek nem voltak determinálva a vágyak és hitek által.²⁹

Ha az esemény-oksági libertariánus ezt az utat választja, akkor az azt jelenti, hogy különbséget tesz közvetetten és közvetlenül szabad döntések között. Csak az utóbbi döntések esetében vannak jelen valós alternatívák és a szó legszorosabb értelmében csak ezeket tekinthetjük szabad döntéseknek. E megszorítás miatt ezt a fajta libertarianizmust *korlátozó (restrictivist)* libertarianizmusnak is nevezik. Az elnevezés találó, hiszen csak azokat a döntéseket tekintik a saját jogukon szabadnak, ahol a cselekvőnek egynél több alternatíva mellett vannak közel egyforma erősségű motivációi. Általában rivális értékekhez kötődő cselekvések közti döntések jönnek számításba, mert ezekben a szituációkban az egyes alternatívák melletti motivációkat többféleképpen is lehet racionálisan rangsorolni. Ezeket a döntéseket *jellemalakító* döntéseknek is nevezik, mivel afféle mellékhatásként az ilyen döntések növelik a valószínűségét annak, hogy a cselekvő később is ugyanúgy fog dönteni hasonló helyzetben.³⁰ Végső soron ezek a jellemalakító döntések alapozzák meg a közvetetten szabad döntések szabadságát.

Ugyanakkor a *korlátozó* libertarianizmusnak komoly ára van. Míg a hagyományos, megengedő libertarianizmus szerint az összes racionális döntésünk közvetlenül szabad, addig a restriktívizmus szerint a legtöbb racionális döntésünk csak közvetetten szabad. Azaz csak akkor, ha megfelelő viszonyban van a korábbi, közvetlenül szabad jellemalakító döntésekkel. De honnan tudhatjuk, hogy egy előzetesen determinált döntés motivációi korábbi szabad döntésekből erednek? Úgy látszik, hogy ez a korlátozás egyfajta szkepticizmushoz kell hogy vezessen a racionális döntések megítélését illetően.³¹ Az igazi kérdés az, hogy pontosan milyen természetű ez a szkepticizmus, milyen következményei vannak, és hogy megéri-e elfogadni ezzel együtt is a korlátozó libertarianizmust.³²

Az esemény-okozással szemben felhozott harmadik megszokott ellenvetés szerint az esemény-oksági libertarianizmusban a cselekvő eltűnik (*disappearing agent objection*).³³ Egyedül a cselekvő mentális állapotai befolyásolják a döntés kimenetelét, de azok sem határozzák meg, hogy melyik nyitott alternatíva valósul meg. Ám ahhoz, hogy az adott döntés valóban a cselekvő döntése legyen, arra lenne szükség, hogy a cselekvő határozza meg, mi lesz a döntés kimenetele. Mivel az esemény-oksági libertarianizmus

29 Van Inwagen 1989; Balaguer 2004; Kane 1996, 124–151; Kane 2007: 14–41.

30 Kane 1996; Kane 2007.

31 Rosen 2004; Sehon 2013.

32 Bernáth – Paár 2017.

33 Griffith 2010; Pereboom 2004; Pereboom 2007, 101–110; Pereboom 2014b.

döntésközpontú változata szerint semmi sem határozza meg, hogy mi lesz a döntés kimenetele, ezért a cselekvő nem tölti be azt a szerepet, ami ahhoz kellene, hogy a döntés valóban a cselekvőé legyen.

Kane erre a kihívásra ugyanúgy válaszol, mint a kontrollproblémára. A közvetlenül szabad jellemalakító döntéseknél a cselekvő mindkét lehetséges cselekvést és döntési kimenetelt egyszerre akarja (a motivációk különböző halmazaira támaszkodva), ezért bármelyik alternatíva is valósul meg, joggal mondhatjuk, hogy a cselekvő akarata befolyásolta az eseményeket.³⁴ Ha pedig a cselekvő akarata befolyásolta az eseményeket, hogyan is mondhatnánk, hogy a cselekvő eltűnt? Christopher Evan Franklin egy másik megoldást kínál. Eszerint az egyes alternatívák mellett szóló hitek és vágyak mellett egy további vágy is indeterminisztikus szerepet kap a döntésben. Nevezetesen, hogy a cselekvő szeretné a lehető legjobban megindokolható cselekvést választani.³⁵ Mivel ez a vágy is nélkülözhetetlen a racionális döntési folyamathoz, ezért – így Franklin – világos, hogy a cselekvő mint cselekvő mivel járul hozzá a döntéshez amellet, hogy a cselekvést az egyes alternatívák mellett szóló motivációi okozzák. Mások szerint az ellenvetés egyszerűen nem veszi figyelembe, hogy az esemény-oksági libertariánus *redukálta* a személyt mentális állapotaira és eseményeire.³⁶ Viszont, ha ez a redukció sikeres – és maga az érv nem mutatja be, hogy ne volna sikeres –, akkor miért ne lehetne azt mondani, hogy az ágens okozza és hozza létre a döntés kimenetelét?

Jól látható, hogy az ellenvetések hatására az esemény-oksági libertarianizmus döntésközpontú változata határozottabb kontúrokat nyert, de ezzel együtt világossá vált, hogy milyen áldozatokat kell hozni elfogadása érdekében. A harmadik ellenvetésre adott válaszok alapján úgy látszik, a libertariánusnak vagy el kell fogadnia a cselekvő redukcióját a cselekvési alternatívákkal kapcsolatos hiteire és vágyaira, vagy azt kell állítania, hogy a cselekvő első ránézésre különös pszichológiai állapotokon keresztül vesz részt a szabad döntésekben. Például azon keresztül, hogy mindkét cselekvés megvalósulását egyszerre akarja, vagy azon keresztül, hogy a cselekvő folyton vágyakozik arra, hogy a lehető legjobban megindokolható cselekvést hajtsa végre. Még ha el is fogadjuk, hogy a cselekvő rendelkezik ilyen pszichológiai állapotokkal, továbbra is kérdéses, hogy vajon joggal mondhatjuk-e, hogy e pszichológiai állapotok befolyása által maga a cselekvő befolyásolta a döntések kimenetelét. Emellett úgy tűnik, a döntésközpontú elméleteknek érdemes elköteleződni a korlátozó libertarianizmus mellett, és számolnia az ezzel járó szkeptikus aggályokkal. Továbbá szolgálnia kell egy olyan kontrollelemzéssel, ami magyarázza, hogy az indeterminisztikus oksági viszony a motivációk és a választás között miért nem csökkenti, hanem növeli a cselekvő kontrollját döntési felett ahhoz

34 Kane 1996, 105–144; Kane 2007, 13–33.

35 Franklin 2014; Velleman 1992.

36 Clarke 2017.

képest, mintha a cselekvő motivációi determinálnák a döntés kimenetelét – ami nem egyszerű feladat.

Mivel a megfontolás alapú elméletek nem tűnnek igazán kecsegtetőnek, ezért azok, akik elégedetlenek az esemény-oksági libertarianizmus döntésközpontú változatával, az egész elméletet el szokták vetni. Ők, ha ki akarnak tartani a libertarianizmus mellett, két másik szabadakarat-elmélet közül választhatnak: az ágens-oksági libertarianizmus és a nem-oksági libertarianizmus közül. Az ágens-okozást bevezető libertarianizmus kevésbé radikálisan szakít az eseménylibertarianizmussal, ezért most erre az elmélettípusra térek rá.

4. Az ágens-oksági libertarianizmus

Az ágens-oksági libertarianások egyetértenek abban az esemény-oksági libertariánusokkal, hogy a szabad akarat megértésének kulcsa az elhatározások *oksági* előzményeinek helyes felfogása. De az ágens-oksági libertarianizmus szerint mind a véletlen, mind az eltűnő cselekvő problémáját azzal kell orvosolni, hogy bevezetjük a cselekvőt mint olyan szubsztanciát, amely redukálhatatlan ágens-oksági erejét használva képes meghatározni, melyik lehetséges cselekvést hajtja végre.³⁷

Mindenekelőtt látni kell, hogy az ágens-oksági libertarianizmus nem csupán annyit állít, hogy az ágens egy oksági erővel rendelkező szubsztancia. Azaz nem csupán azt állítja, hogy a cselekvő egy olyan entitás, ami rendelkezik tulajdonságokkal (köztük oksági erőkkel is) és képes megtartani (numerikus) önazonosságát akkor is, ha egyes tulajdonságai megváltoznak. Hanem amellet is elköteleződik, hogy ez a szubsztancia képes gyakorolni egy olyan oksági erőt, amely nem valamilyen diszpozicionális vagy kategoriális tulajdonságára vezethető vissza, hanem ami a szubsztanciához mint szubsztanciához tartozik hozzá.³⁸ A cselekvő pedig ezt az oksági erőt használja akkor, amikor meghatározza, melyik lehetséges cselekvés mellett dönt. Következésképpen a szabad döntéseket és cselekvéseket nem (vagy nem csak) mentális állapotok és események okozzák, hanem a szubsztancia maga.

Vannak, akik amellet érvelnek, hogy az ágens-okozás szubsztanciához kötött fogalma inkoherens és haszontalan. Az ortodox nézet szerint az oksági viszony csakis *események* között állhat fenn. Ha egy autó kidönt egy fát, akkor a fa kidőlésének nem az autó az oka mindenféle tulajdonságától függetlenül, hanem az, hogy az autó nagy sebességgel nekiment a fának a fa kidőlését megelőző pillanatban. Az autó mint szubsztancia önma-

37 Chisholm 1976, 53–88; Taylor 1966; Taylor 1992, 35–53; Clarke 2003; O'Connor 2000; O'Connor 2005; O'Connor 2011; Rowe 2006; Griffith 2007; Griffith 2010; Mawson 2011, 143–168; Steward 2012. Magyarul: Chisholm 1964/2004.

38 O'Connor 2011, 311–313.

gában sem azt nem magyarázza, miért dőlt ki a fa, miért éppen úgy dőlt el, ahogy, de még azt sem, hogy miért abban a pillanatban dőlt el, amelyikben.³⁹

Ehhez szorosan kapcsolódó ellenvetés szerint, még ha valamiféle metafizikai értelmet sikerülne is adni az ágens-okozás fogalmának, annak sem volna semmiféle magyarázati haszna.⁴⁰ Hiszen az ágens-okozás fogalmára elsősorban azért volna szükség, hogy a cselekvéseket (vagy azoknak egy részét) valahogyan magyarázzuk. Ám az ágens-okozás fogalma a cselekvések *racionális magyarázatában* semmit sem segíthet. Ha az a kérdés, hogy *miért* választotta valaki egy adott pillanatban a pihenést a munka helyett, akkor semmit sem magyaráz az, ha megjegyezzük, hogy az illető ágens-okozás által hozta létre a pihenés mellett szóló döntést.⁴¹ A valódi magyarázat erre a kérdésre valamiféle motivációval lesz kapcsolatos. Például azzal, hogy az illető fáradt volt, és arra vágyott, hogy kipihenje magát.

Az ágens-oksági libertariánusok kétféleképpen válaszoltak erre a két, szorosan összefüggő kihívásra. Az első stratégia abban állt, hogy az ágens-oksági libertariánus *tagadta*, hogy a cselekvések racionális, motivációkra támaszkodó magyarázata *oksági* magyarázat lenne.⁴² Ezért – lévén nincs más jelölt – a cselekvések oksági magyarázatával csak a cselekvőnek mint szubsztanciának ágens-oksági tevékenysége szolgálhat.

Ezt a választ azonban a kortárs ágens-oksági libertariánusok elutasítják. Ez az elmélet természetes fejlődésének tudható be. Idővel világossá vált, hogy az ágens-okozás bevezetését elsősorban az indokolja, hogy biztosítva legyen a szabad és felelős cselekvések (vagy esetleg az általában vett cselekvések) kontroll és származási feltételei. Azaz az ágens-okság bevezetése mellett szóló legerősebb érvek azt állították, az ágens-okozásra azért van szükség, mert csak az ilyen okozás képes elegendő kontrollt biztosítani a cselekedetek felett, sőt, ilyen oksági tevékenység nélkül nem is lehet cselekvéseket létrehozni. De a kontroll és származási feltételek biztosításához alighanem csak akkor éri meg egy elég különleges, nem redukálható, a szubsztanciához mint szubsztanciához köthető *oksági* erőt feltételezni, amennyiben elfogadjuk, hogy mindig speciális oksági viszonyok teszik lehetővé a kellőképpen kontrollált cselekvést, sőt általában a cselekvést mint cselekvést. Mivel általánosan elfogadott az a nézet, hogy azok a mentális állapotok, amelyek közvetve vagy közvetlenül motiváló erővel rendelkeznek (mint például a vágyak és a hitek), nélkülözhetetlenek a cselekvések racionális kontrolljához, ezért az ágens-libertariánusok

39 Broad 1952; Ginet 1990, 7–14.

40 Davidson 1971, 15

41 Pink 2017, 252–264.

42 Taylor 1966; Taylor 1992. Fontos azonban látni, hogy ezek az elméletek csak az indokok oksági befolyását tagadják, az ágens oksági természetű tevékenységét nem. Ezért ezek az elméletek, még ha sok ponton rokonságot is mutatnak a nem-oksági elméletekkel, mégiscsak az ágens-oksági elméletek közé sorolandóak.

egyre inkább úgy látták, hogy implauzibilis volna tagadni a motivációk oksági szerepét a racionális cselekvések kialakítását illetően.

Ennek megfelelően a legújabb ágens-oksági libertáriánus elméletek szerint a motivációkat érdemes valamilyen értelemben a cselekvés okainak tekinteni.⁴³ Viszont az ágens-oksági libertáriánusoknak azt mindenképpen tagadniuk kell, hogy a cselekvő motivációi a szabad tettek *elégséges* okai volnának. Az egyes motivációk *legfeljebb* azt határozzák meg, melyek a szabad döntés előtt megnyíló alternatívák, mikor választ a cselekvő ezen alternatívák közül, és azt, hogy mekkora az előzetes valószínűsége az egyes cselekvési lehetőségeknek. Viszont az ágenshez mint szubsztanciához tartozó oksági erő használata ad arra magyarázatot, hogy miért éppen az a cselekvési lehetőség vált valóssá, amelyik, s nem egy másik lehetőség.

Timothy O'Connor és Randolph Clarke dolgozta ki legrészletesebben, hogy az ágens-okozás híveinek miként kellene a motivációkra mint a cselekvés okaira tekinteniük.⁴⁴ O'Connor mérsékeltebb felfogása szerint a motivációk a szubsztancia diszpozicionális struktúráját alakítva azt befolyásolják, hogy milyen cselekvéseket okozhat a szubsztancia, illetve, hogy mekkora valószínűséggel fogja okozni egyik vagy másik lehetőség megvalósulását. Ám, hogy pontosan milyen döntés és cselekvés születik meg, azt a cselekvő motivációi közvetlenül nem magyarázzák. A szabad döntések olyan komplex események ebben az elméletben, amelyek három összetevőből állnak. Egyrészt az ágensből, az ágens oksági tevékenységéből, valamint az okozott szándékból. Az ágens-okozással okozott szándék valamilyen cselekvés végrehajtására irányul valamilyen *célből*, amely cél a cselekvő valamely motivációjának tartalmát veszi alapul. Például ha valaki azért akar kávé inni, hogy ébren maradjon, akkor a cselekvés célja itt egy olyan vágyból származik, ami arra irányul, hogy a cselekvő ébren maradjon. A cselekvő motivációi nem közvetlen okai a szándéknak, hanem csak egy szükséges komponensét szolgáltatják a szándék kialakításának.

Ezzel szemben Clarke azt javasolja, hogy a cselekvő motivációit tekintsük a racionálisan magyarázható szabad döntések közvetlen okainak, hozzáátéve, hogy a szabad cselekvéseket az ágens mint szubsztancia okozza úgy, hogy oksági tevékenysége mindig összhangban van valamely motivációjának oksági tevékenységével. Hogyan nem eredményez ez túldeterminációt? Úgy, hogy Clarke szerint fel kell tenni egy olyan *természeti törvényt* létezését, amely szerint a szabad cselekedetek esetében csak akkor tudnak a cselekvő motivációi cselekvést létrehozni, ha a cselekvő velük összhangban használja oksági erejét; és fordítva: az ágens-okozásra képes cselekvő csak akkor tud valamilyen cselekvést okozni, ha rendelkezik elégséges motivációval a cselekvés végrehajtására.

43 Akár mint azok egyik oksági feltételét (O'Connor 1995), akár mint a cselekvés kialakítását nagymértékben befolyásoló tényezőket (O'Connor 2000; O'Connor 2005; Clarke 2003).

44 O'Connor 2000, 85–107; Clarke 2003, 133–150.

Végeredményben mind a motivációkra, mind az ágens redukálhatatlan oksági erejére szükség van ahhoz, hogy a szóban forgó cselekvés létrejöhön. Emellett megfigyelhető egyfajta funkcionális szereposztás is a szubsztancia és motivációi között. Bár az ágens oksági tevékenysége biztosítja a cselekvő afeletti kontrollját, melyik rivális motiváció által sugallt cselekvés jön létre, a cselekvő motivációi szabják meg, a cselekvő mely cselekvési lehetőségeket teheti megfontolás tárgyává, valamint hogy melyiket milyen valószínűséggel fogja választani.

Mindkét változat számos kritikát kapott. Clarke és O'Connor elmélete egyaránt azt igényli, hogy jól meghatározott, és sokak számára nehezen hihető metafizikai elméleteket fogadjunk el az okságról, a természeti törvényekről, a szubsztanciákról és a tulajdonságokról. Úgy tűnik például, hogy az ágens-okozás elmélete ellentmond a fizikalizmusnak,⁴⁵ és szüksége van legalább annak feltételezésére, hogy a cselekvő mint szubsztancia emergens, a fizikai oksági erőkre vissza nem vezethető, de a fizikai folyamatokat meghatározni képes oksági erővel rendelkezik.⁴⁶ Akik nem értenek egyet a szükséges metafizikai megkötésekkel, azok számára nem lesz elfogadható sem O'Connor, sem Clarke koncepciója az ágens-okozásról.

De ettől az általános problémától eltekintve is úgy látszik, hogy helyenként mindkét elmélet elsősre *ad hoc*nak tűnő feltevésekkel operál. Clarke-nak fel kell tennie egy új természeti törvény létezését, amely az ágensnek és az ágens motivációinak együttműködését garantálja. O'Connor pedig nem igazán világítja meg, hogy a cselekvő hogyan képes *okszági tevékenységével* a szándékba mintegy „belehelyezni” az adott vágy vagy hit proposíciós tartalmát.

A legtöbb ellenvetés szerint azonban a fő probléma az, hogy úgy tűnik, ezekben az elméletekben a motivációk nem magyarázzák semmilyen módon azt, hogy az ágens mint szubsztancia miért éppen azt a cselekvést okozta, amelyiket. Még ha ezekben az elméleti keretekben a motivációkra való hivatkozással azt tényleg meg is lehet magyarázni, hogy a cselekvő *képes* volt egyik vagy másik lehetséges cselekvést okozni (és hogy egyik vagy másik cselekvés miért volt valószínűbb vagy kevésbé valószínű), arra nem adnak magyarázatot, hogy a motivációk hogyan befolyásolják a cselekvőnek mint szubsztanciának az oksági tevékenységét.⁴⁷ Ezért, még ha fel is tesszük, hogy az ágens oksági tevékenysége kontrollált, az nem világos, hogy ez a kontroll hogyan épül a különböző motivációkra, s miként válik *racionális kontrollá*.

Innen már csak egy lépés azt is vitatni, hogy ezen ágens-okszági elméletek képesek lettek volna elmagyarázni, hogy a cselekvő hogyan kontrollálja saját döntéseit és cselekedeteit. Hiszen ha az cselekvők nem motivációira támaszkodva kontrollálják, hogyan

45 Cover – O'Leary-Hawthorne 1996.

46 O'Connor 2000, 108–126.

47 Schlosser 2008; Levy 2011, 63–76.

használják ágens-oksági erejüket, akkor mégis hogyan kontrollálják döntéseiket és tetteiket? Úgy tűnik, mintha csak a vak véletlenül múlna, hogy a cselekvők mint szubsztanciák végül melyik, megfelelő módon motivált cselekvést okozzák. Az ilyen irányból érkező kritikák szerint az ágensnek mint szubsztanciának a bevezetésével semmivel sem kerültünk közelebb a szerencse-probléma megoldásához.⁴⁸

Az ágens-okozás védelmezői e kritikákra rendre azt válaszolják, hogy mivel a cselekvő mint szubsztancia okozta a szóban forgó cselekvést, és motivációi valamilyen formában befolyásolták a cselekvés létrejöttét, ezért okafogyott azt firtatni, hogy vajon a cselekvő gyakorolt-e racionális kontrollt cselekedete felett.⁴⁹ Ez a megoldás azonban úgy látszik, nem ad választ arra a kérdésre, hogy mi garantálja azt, hogy a cselekvő a hozzá mint szubsztanciához tartozó *oksági tevékenységet kontrollálja*. Meglehet, ez az ágens-oksági elmélet képviselői számára értelmetlen kérdés, mivel szerintük a kontroll alapvetően oksági természetű. Ha ez igaz, mi biztosíthatna nagyobb kontrollt, minthogy a cselekvő maga okozza saját cselekedetét?

Aki továbbra is aggódik amiatt, hogy sem az esemény- sem az ágens-oksági libertarianizmus nem adott kielégítő választ arra, hogy a cselekvők hogyan kontrollálják saját cselekvéseiket létrehozó oksági tevékenységeiket, de nem akarja elvetni libertarianizmust, az még mindig választhat egy további elméletet. A nem-oksági libertarianizmus egy szempontból radikális választ kíván adni a kontroll-problémára. Eszerint az előző két elmélet hibás feltevésből indult ki, és ezért nem voltak képesek megoldani a szabad akarat problémáját. Ugyanis a nem-oksági elmélet hívei szerint a szabad cselekedetek feletti közvetlen és racionális kontroll *nem oksági természetű*.

5. A nem-oksági libertarianizmus

A nem-oksági libertariánusok szerint a szabad alapcselekvések olyan események, amelyeknek nincs oka. Más szavakkal: azoknak a szabad cselekedetnek, amelyeket nem valamilyen másik cselekvés végrehajtásával hozunk létre, nincs semmilyen oksági forrása. Ez azonban önmagában nem különítené el ezt a megközelítést az ágens-oksági elméletek egy részétől. Hiszen található a szakirodalomban olyan ágens-oksági elmélet, melyben az ágens-okság gyakorlása egy más által nem okozott esemény.⁵⁰ A nem-oksági libertariánusok szerint azoknak a szabad cselekvéseknek, amelyek nem valamilyen további cselekvés következményei, nemcsak, hogy nincs okuk, de nem is tartalmazznak

48 Van Inwagen 2000; Mele 2005; Mele 2013; Shabo 2011; Shabo 2014.

49 Clarke 2005; O'Connor 2007; Griffith 2010.

50 O'Connor 2000.

semmilyen oksági viszonyt.⁵¹ Ezért a cselekvő semmilyen módon nem kontrollálja őket okságilag.

De ha nem okságilag, akkor hogyan kontrollálja a cselekvő a szabad alapcselekvéseket, azaz a döntéseket? A nem-oksági libertariánusok kétféleképpen válaszolnak e kérdésre. A hagyományosabb megközelítés szerint a cselekvések *racionális magyarázatát* kell csupán megérteni ahhoz, hogy világossá váljon a racionális kontroll mibenléte.⁵² Azaz ha megértjük, a racionális magyarázatok által igazolásként felhozott indokok (*reasons*) hogyan magyarázzák a cselekedeteket, akkor megértjük azt is, hogy a cselekvők hogyan irányítják tetteiket. Azért gondolják sokan ezt a nem-oksági libertariánusok közül, mert szerintük a racionális magyarázat nem oksági jellegű, hanem teleologikus, azaz célokra hivatkozó magyarázat. És ha megértjük, hogyan magyarázza a cselekvést a cselekvő által kitűzött cél, akkor azt is megértjük, hogy a cselekvő hogyan kontrollálja a cselekvését. A nem-oksági libertariánusok másik csoportja szerint a cselekvések racionális magyarázatának megértésén túl szükség van egy kidolgozott metafizikai képre is arról, hogy megértsük a cselekvések feletti kontroll természetét.⁵³

Fontos észrevenni, hogy a nem-oksági libertariánusok szerint nem csak motivációink (hitek, vágyak és más mentális állapotok) lehetnek a cselekvések indokai.⁵⁴ Ha a cselekvések racionális magyarázata teleologikus, és fenntartjuk, hogy e racionális magyarázatok indokok segítségével magyarázzák a cselekvést, akkor szükségképpen azt kell gondolnunk, hogy a cselekvések indokaként szolgálhat bármi, ami magyarázza a cselekvés *célját*. Egy cselekvés célját pedig nemcsak motiváló erővel rendelkező mentális állapotok magyarázhatják, hanem bármilyen tény, ami *igazolja* a szóban forgó cselekvést. Nem vagy nemcsak az magyarázza, hogy kinyitottam az esernyőmet, hogy nem szeretnék megázni. Hanem az a tény is, hogy esik az eső.⁵⁵

A nem-oksági libertariánusok jó része azért gondolja azt, hogy a racionális magyarázat megértése önmagában megoldhatja a szabad cselekvés problémáját, mert szemben az indeterminisztikus oksági magyarázatokkal, a cselekvések teleologikus igazolása – gyakorlati szempontból nézve – lehet teljesen kielégítő magyarázat. Ha indeterminisztikus oksági magyarázatát adom annak, hogy például valaki az adott szituációban miért mondta meg az igazat, ahelyett, hogy hazudott volna, akkor valami olyasmit kell hogy állítsak, hogy az illető vágyai, hitei (és esetleg maga az ágens mint szubsztancia) együtte-

51 Goetz 1988; Ginet 1990; McCann 1998; McCann 2012; Lowe 2008; Pink 2004; Pink 2017.

52 Goetz 1988; Ginet 1990; McCann 1998.

53 Lowe 2008; Pink 2004; Pink 2017.

54 Sőt, a nem-oksági libertarianizmus egyes hívei szerint a motivációként szolgáló mentális állapotok csak ritkább esetben valódi indokok: Lowe 2008, 180–198. Bár az álláspontja nem libertariánus, hasznos érveket szolgáltat egy ilyen állásponthoz Huoranszki Ferenc szabadakarat-elmélete: Huoranszki 2011, 99–182; különösen 107–110.

55 Ezt úgy is mondhatjuk, hogy a nem-oksági elméletek képviselői hajlamosak valamilyen formában elfogadni az indokokra vonatkozó externalizmust.

sen azt okozták, hogy az illető igazat mondjon, jóllehet okozhatták volna azt is, hogy ne mondjon igazat. Ez az indeterminisztikus oksági magyarázat semmilyen szempontból nem ad teljes magyarázatot a döntésre. Ha azonban valaki az eredeti kérdésre azt válaszolja, hogy az illető *azért* mondott igazat, mert az volt a célja, hogy morálisan helyesen cselekedjen, akkor gyakorlati szempontból nézve úgy tűnik, nincs szükségünk további magyarázatra ahhoz, hogy megértsük, az illető miért nem hazudott. Értelmetlen volna azt firtatni, miért akart az illető morálisan helyesen cselekedni. Mindenki, aki tudja, mi a morálisan helyes, az azt is tudja, miért tűnik a morálisan helyesnek látszó cselekvés választásra érdemesnek.

Ez a stratégia heves ellenállást váltott ki azokból, akik a libertarianizmus oksági természetű változataival szimpatizáltak. Az egyik ellenvetésük szerint az ilyen, elsősorban a cselekvések teleologikus oldalára koncentrált elméletek nem magyarázzák meg motivációinknak a szabad cselekvésben betöltött szerepét.⁵⁶ Mivel a szabad alapcselekvéseknek semmilyen okuk nincs, ezért a motiváló erővel rendelkező mentális állapotok sem lehetnek cselekvések okai, s ezért nem világos, hogyan járulhatnak hozzá a cselekvés bekövetkezéséhez. Egy további ellenvetés szerint amennyiben egy esemény bekövetkezésének nincs oka (vagy nem tartalmaz valamilyen oksági viszonyt), akkor azt senki sem kontrollálhatja. A cselekvések célirányultsága és a cselekvés más szükségszerű vonásai együttesen sem magyarázzák,⁵⁷ miért éppen az a cselekvés következett be, amelyik, és nem valamelyik másik.

A nem-oksági libertariánusok egymáshoz viszonylag hasonlóan válaszolnak az első kihívásra (bár a részletek némileg eltérnek). Szerintük a motivációk annyiban magyarázhatják a szabad alapcselekvéseket (azaz a döntéseket), hogy a szabad alapcselekvésben kialakított szándékban benne foglalt cél egy komponensként tartalmazza a motiváció propozicionális tartalmát. Például, ha valaki amellet dönt, hogy „bemegegyek a szobába azért, hogy *felvegyem a szemüvegemet*”, akkor az „*azért, hogy*” után következő propozíció a cselekvőnek abból a vágyából származik, amelyet úgy írna le, hogy „*arra vágyom, hogy felvegyem a szemüvegemet*”. Egyes nem-oksági libertariánusok szerint ennyi elegendő is ahhoz, hogy a szabad alapcselekvések motivációkra hivatkozva magyarázhatóak legyenek.⁵⁸ Mások szerint további feltételekre van szükség. Míg Carl Ginet szerint az illetőnek emlékeznie kell erre a vágyra a döntés pillanatában, hogy valóban a döntés

56 Clarke 2003, 15–24.

57 Carl Ginet (1990) szerint minden alapcselekvés együtt jár annak a fenoménjával, hogy nekem úgy tűnik, cselekszem („*actish*” *phenomenal quality*). Hugh McCann (1998) pedig a döntéseknek mint alapcselekvéseknek azt a jellemzőjét emeli ki, hogy ezek egyedülállóan inherens és szükségszerű módon rendelkeznek intencionalitással.

58 Goetz 1988.

indoka legyen,⁵⁹ addig Hugh McCann szerint arra van szükség, hogy a cselekvő szándékában álljon a döntést meghozni.⁶⁰

A második ellenvetéssel kapcsolatban viszont – amely szerint a nem-oksági libertariánusok nem adnak magyarázatot arra, hogy miként lehetséges nem oksági természetű kontroll – egyfajta patthelyzet alakult ki a vita résztvevői között. Az oksági elméletek hívei azt állítják, hogy amennyiben – még ha a szándékot valamilyen módon konstituálja is a vágy propozicionális tartalma – nincs oksági kapcsolat a vágy és a szándék között, abban az esetben a vágy valójában nem indokolhatja a döntést.⁶¹ Míg a nem-oksági libertariánusok ezzel sokszor csupán annyit szegeznek szembe, hogy az ő intuíciónk ezzel ellentétes.⁶² Az oksági elméletek hívei viszont akkor burkolóznak sokat sejtető hallgatásba, vagy hivatkoznak egyszerűen intuíciónkra, amikor a nem-oksági elméletek hívei arra szólítják fel őket, hogy *pontosan* írják le, miféle oksági történettel rendelkeznek a cselekvések, anélkül, hogy ne lehessen olyan ellenpéldát felhozni, ahol az elmélet által ajánlott oksági történet lezajlik, az eredményt mégsem lehet cselekvésnek nevezni.⁶³

Ebben a patthelyzetben talán az jelenthet előrelépést, ha a nem-oksági elméletek metafizikailag kidolgozottabb változatai felé fordulunk. Annál is inkább, mert ezek az elméletek nem csupán az indokok szerepének megvilágításán keresztül próbálják elmagyarázni, hogy a cselekvő hogyan gyakorolhat tettei felett racionális kontrollt, hanem a szabad döntések metafizikájának tisztázása által is.

Thomas Pink szerint a cselekedetek feletti racionális kontroll megértéséhez arra van szükség, hogy belássuk, mentális állapotaink és a világ tényei hogyan motiválhatnak bennünket úgy, hogy közben nem okozzák a cselekedeteinket.⁶⁴ Ehhez először is tagadnunk kell, hogy minden cselekvés akaratlagos (*voluntary*) volna abban az értelemben, hogy valamilyen, már a cselekvés előtt adott cél érdekében vinnénk végbe.⁶⁵ Lehet például a sétálás mellett dönteni csupán a sétálás kedvéért, „csak úgy”, s nem azért, mert ki akarjuk elégtíteni a sétálásra vonatkozó vágyunkat. A döntésünk ekkor nem egy

59 Ginet 1990.

60 McCann 1998.

61 Clarke 2003, 2010.

62 Ginet 2008, 2016.

63 A cselekvésekkel kapcsolatban ezt a problémát nevezik a deviáns okozás problémájának. Igen széles körű a konszenzus a filozófusok között azzal kapcsolatban, hogy ezt a problémát egyelőre nem sikerült senkinek sem megoldania. A cselekvések nem-oksági elméleteinek hívei szerint ez azt mutatja, hogy nem is lehet oksági alapú cselekvéseméletet kidolgozni. (Köszönöm Huoranszki Ferencnek, hogy e problémára felhívta a figyelmemet).

64 Pink 2017, 217–233. Érdemes megjegyezni, hogy Pink 2017-es könyvében nem a libertariánizmust képviseli, mivel nem foglal állást abban, hogy vajon a morális felelősség kompatibilis-e a determinizmussal. Ugyanakkor a könyvében felvázolja a szabad akaratnak egy libertariánus elméletét, ennyiben műve szorosán kapcsolódik a libertariánizmushoz.

65 Pink 2017, 234–245.

előzetes akarathoz igazodik (hiszen nem valamilyen előzetes cél miatt döntünk úgy, ahogyan döntünk), mégis cselekvésnek számít, mert a döntést abból a célból hozzuk meg, hogy közelebb kerüljünk ahhoz, hogy sétáljunk. A döntésben a cél intrinzikusan jelen van, mert a döntés nem egyéb, mint egy cél magunk elé tűzése. A célok kitűzése hatalmunkban áll egy nem oksági természetű erő gyakorlása révén. Hozhattunk volna egy másik döntést is, ha a célkitűzésre és szándékformálásra hivatott erőt másképpen használjuk, de nem tettük.

E döntések esetében viszonylag könnyű megérteni, hogy miért szabadok. A cselekvő, látva a cselekvési lehetőségeket, nem valami oksági befolyás indíttatása miatt, hanem a saját erre vonatkozó erejét használva kitűzi maga elé az egyik lehetséges célt. Pink szerint azonban nem sokban különbözik a helyzet akkor sem, ha nem „csak úgy” döntünk egy cél mellett. Felismerhetjük egy lehetőségről azt, hogy kívánatos, morálisan helyes, vagy azt a tényt, hogy valamelyik vágyunkat kielégítené. A lehetséges céloknak ezek a jellemzői a cselekvőt cselekvésre indítják (*move*), anélkül, hogy a tényleges cselekvésnek be kellene következnie. Ennyiben Pink elköteleződik amellest az állítás mellett, hogy valami hathat úgy valamire, hogy az adott hatásnak megfelelő következmény mégsem következik be. Ha az ilyen, a cselekvőt nem kényszerítő erővel motiváló tényezők jelen is vannak, a cselekvő a döntés, és a célt maga tűzi ki ugyanazt a nem-oksági erőt használva, amit akkor használ, amikor nincs különösebb indoka egyik vagy másik alternatívát előnyben részesíteni.

Pinkkel szemben leginkább azt lehetne felvetni, hogy bár az indokok – legyenek azok motivációként szolgáló mentális állapotok vagy a világ külső tényei – metafizikai szerepét részletekbe menően tisztázza, homályban marad a szabadságnak mint nem-oksági jellegű erőnek a metafizikai természete. Pink szerint a szabadság olyan nem-oksági erő, amely megkülönböztető jegye, hogy használata szándékokat konstituál (és nem okoz), miközben többféle képpen is használható, azaz többféle szándék kialakítására is lehetőséget ad egy adott helyzetben. De hogy ilyen erő hogyan lehetséges egyáltalán, arról Pink viszonylag keveset mond.

Ezzel szemben E. J. Lowe részletesen kidolgozott metafizikájának keretén belül ki-munkáltabb választ próbál adni erre a kérdésre.⁶⁶ Első lépésben Lowe tagadja azt a széles körben elterjedt nézetet, hogy események okoznának eseményeket. Azt állítja, hogy csakis *szubsztanciák* képesek oksági erő kifejtésére, mégpedig azáltal, hogy *használják* (*exercise*) ezt az erejüket.⁶⁷ Lowe szerint, ha egy oksági erőt ténylegesen használ vagy kifejt valami, akkor ez szükségképpen együtt jár a neki megfelelő hatással.⁶⁸ Ha a víz például gyakorolja a cukor feloldását előidézni képes oksági erejét, akkor valóban meg-

⁶⁶ Lowe 2008.

⁶⁷ Lowe 2008, 143–146, 161–165.

⁶⁸ Lowe 2008, 149–151.

történik az, hogy a cukor feloldódik a vízben. Legtöbbször a tárgyak oksági erejüket csak akkor gyakorolhatják, ha bizonyos feltételek fennállnak, ám ha ezek a feltételek fennállnak, akkor elkerülhetetlenül gyakorolják ezt az erőt (mint például a víz, amikor cukor kerül bele). De vannak kivételek. A rádium atom például vagy kibocsát radioaktív sugárzást egy adott pillanatban, vagy nem. Így a rádium oksági erejét Lowe *spontán* erőnek nevezi.⁶⁹ A szabadságnak is ilyen, a szubsztancia által gyakorolt spontán erőnek kell lennie, hiszen feltétele, hogy egy adott időpontban képes legyen a cselekvő azt többféleképpen használni.⁷⁰ Ugyanakkor a szabadság nem lehet oksági erő.⁷¹ Ugyanis dönthetnek úgy valami mellett szabadon, hogy annak semmilyen hatása nem lesz (például, ha a karom megmozdítása mellett döntök, de valamiért nem mozdul a karom). Az emberek a fizikai tárgyakkal szemben azért rendelkezhetnek ilyen erővel, mert az én, a személy, nem fizikai, hanem pszichológiai szubsztancia, amely rendelkezik a racionális megfontolás képességével.⁷²

Ebből is jól látható, hogy Lowe szerint a szubsztanciadualizmusnak valamilyen formája elengedhetetlen a szabad akarat létezéséhez.⁷³ A nem-okszági elméleteknek eme kidolgozottabb formái eleddig kisebb figyelmet kaptak, mint például Ginet vagy McCann elmélete. Ez talán nemcsak azért van így, mert ezek az elméletek később jelentek meg. Hanem talán azért is, mert ezek a koncepciók nem egy-egy részkérdés újragondolásával igyekeznek megoldani a szabad akarat problémáját, hanem azáltal, hogy mind a cselekvéseméletet, mind a metafizikát az ortodox nézetektől radikálisan eltérő alapokra helyezik. Míg Pink a naturalista cselekvéseméletet és az ahhoz szorosan kapcsolódó metafizikát, addig Lowe a naturalista metafizika alapjait kérdőjelezi meg. Ennek megfelelően elméleteik teljességgel elfogadhatatlanok mindazok számára, akik nem kívánják felülvizsgálni a naturalizmus melletti elköteleződésüket.

Emögött nem csupán egyszerű „dogmatikai” különbségek rejlenek, hanem a filozófia módszertanának prioritásaival kapcsolatos nézeteltérések is. A naturalista metafizikával szemben Pink és Lowe elsősorban nem (vagy nem csak) a kognitív és természettudományok által elénk tárt fizikai és pszichológiai elméleteknek kívánnak megfelelni. Ugyanennyire igazságot próbálnak szolgáltatni a szabad akarat fenomenológiájának is, nagyban támaszkodva arra, hogy a hétköznapiak során hogyan értjük meg szabad döntéseinket. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy az oksági libertariánusok nem veszik figyelembe a fenomenológiai tényeket. De csak addig számolnak velük, amíg úgy ítélik meg, hogy ezek a fenomenológiai megfigyelések összeegyeztethetők a kognitív és természettudományos elméletek sztenderd interpretációival. Pink és Lowe viszont

69 Lowe 2008, 155–156.

70 Lowe 2008, 176–178.

71 Lowe 2008, 149–150.

72 Lowe 2008, 154–157, 165–171.

73 Lásd még: Goetz 2000.

radikálisan szakít ezek bevett interpretációival, hogy komolyan vegyék a szabad akarat fenomenológiáját ott is, ahol mások ebben őket nem tudják követni. Akik számára idegen ez a fajta módszertani törekvés, azoknak ezek a kidolgozottabb nem-oksági elméletek nem lehetnek komolyan vehető filozófiai opciók. Ám az is igaz, hogy ezek az elméletek tesznek arra kísérletet, hogy a legradikálisabb megoldást nyújtsák a szabad akarat problémájára.

6. Nyitott kérdések – konklúzió helyett

Fentebb aszerint tárgyaltam az egyes libertariánus elméleteket, hogy milyen választ adnak arra a kérdésre, hogy hogyan rendelkezhetünk döntéseink és cselekvéseink felett olyan indeterminisztikus, racionális kontrollal, amely kielégíti a morális felelősség kontrollfeltételeit. Bár mindhárom nagy elmélet részletes válasszal szolgál erre a kérdésre, nincs konszenzus még a libertariánusok között sem arra vonatkozóan, melyik a legígéretesebb megközelítés, és még mindig sok a nyitott kérdés – ahogy az, remélem, az összefoglalóból is kitűnt. Ez olyannyira így van, hogy az egyik legismertebb libertariánus szerző, Peter van Inwagen szerint egyelőre távolról sincs kielégítő libertariánus (vagy másmilyen) elmélete a szabad akaratnak, ezért a szabad akarat kérdése még mindig egyike a nagy filozófiai rejtélyeknek (ezt a szkeptikus libertariánus álláspontot „miszterianizmusnak” is nevezik).

Ráadásul akadnak további problémák is, amelyek jóval kisebb figyelmet kaptak eddig a libertariánusok és kritikusaik részéről, mint a racionális kontroll kérdése. A libertarianizmus még mindig igencsak döntés- és cselekvésközpontú megközelítés, és kevésbé kidolgozottak az arra vonatkozó libertariánus válaszok, hogy hogyan viselhetünk morális felelősséget nem szándékos mulasztásainkért, és mindazon mentális állapotainkért, melyek felett nem gyakorlunk közvetlen akaratlagos kontrollt (például hiteink és vágyaink felett).

Meglepő módon az is kevésbé tisztázott, hogy mi a tudatosság pontos szerepe a szabad döntések kialakításában. Lehetségesek-e nem tudatos szabad döntések, vagy ezek létezése fogalmi alapon kizárható? A tudatosság az episztemikus és/vagy a kontroll feltételek kielégítéséhez járul elsősorban hozzá? Szükséges feltétele-e a szabad akaratnak az, hogy vannak fenomenális tapasztalataink? Hogyan vesz részt a tudatosság az indeterminisztikus döntési folyamatban?

Az utóbbi kérdéssel kapcsolatban Benjamin Libet híres kísérlete óta egyre több neuropszichológiai tanulmány jelenik meg. Bár e tanulmányok készítői gyakran azt állítják, hogy a szabad akaratra vonatkozóan fontos eredményekkel szolgálnak, az egyáltalán nem világos, hogy mi ezeknek a neuropszichológiai eredményeknek a viszonya a

libertariánus elméletekkel. Cáfolják-e bármelyik változatot az eredmények vagy éppen megerősítik? Szolgáltatnak-e olyan empirikus megfigyeléseket, melyek nyomán bármelyik elméletet érdemes volna módosítani?⁷⁴

És végül még egyszer megemlíteném a libertarianizmussal kapcsolatos ismeretelméleti aggályokat. Úgy látszik, egyelőre empirikus megfigyelések nem támasztották alá érdemben a libertariánus szabad akarat létezését (sőt, a kutatók jelentős része szerint az empirikus tudományok által felhalmozott tények éppen az ellenkező irányba mutatnak). Így egy nagyon fontos, és eleddig háttérbe szorult kérdés, hogy vajon a libertariánus miféle ismeretelméleti igazolást tud nyújtani a szabad akaratba vetett hit számára.

Bibliográfia

- Balaguer, Marc. 2004. „Coherent, naturalistic, and plausible formulation of libertarian free will.” *Noûs* 38: 379–406.
- Bács, Gábor. 2012. „Ferenc Houranszki: Freedom of the Will. A Conditional Analysis.” *BUKSZ* 24/3–4: 307–314.
- Bács Gábor. 2013. „Válasz Huoranszki Ferencnek.” *BUKSZ* 25/1: 9–10.
- Bernáth László. 2014. „A szabadság rejtélye.” *Elpis* 8/1: 19–33.
- Bernáth László. 2017. „Dönts szabadon: megcáfolta-e a tudomány a szabadságot? Alfred R. Mele: *Free*.” In *Kiskáté. Kortárs filozófiai kiskönyvtár*, szerk. Bárány Tibor, 221–228. Miskolc: Múút.
- Bernáth László – Paár Tamás. 2017. „Szabad-e hinnünk az erkölcsi felelősségben?” *Magyar Filozófiai Szemle* 61/2: 9–30.
- Bernáth, László – Tőzsér, János. 2016. „Szabad akarat és ágens-okozás.” *Magyar Filozófiai Szemle* 60/2: 46–65.
- Broad, Charlie D. 1952. *Ethics and the History of Philosophy*. London: Routledge – Kegan Paul.
- Campbell, Joe K. 2005. „Compatibilist Alternatives.” *Canadian Journal of Philosophy* 35: 387–406.
- Corsano, Dániel. 2013. „Houranszki Ferenc: Freedom of the Will.” *Magyar Filozófiai Szemle* 57/2: 192–201.
- Chisholm, Roderick M. 1964/2004. „Az emberi szabadság és az én.” In *Modern metafizikai tanulmányok*, szerk. Farkas Katalin – Houranszki Ferenc, 175–187. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Chishom, Roderick M. 1976. *Person and Object: A Metaphysical Study*. La Salle: Open Court.
- Clarke, Randolph. 2017. „Free Will, Agent Causation, and »Disappearing Agents«.” *Noûs*.
- Clarke, Randolph. 2003. *Libertarian accounts of free will*. New York: Oxford University Press.

⁷⁴ Erről magyarul összefoglalóan lásd Bernáth 2017.

- Clarke, Randolph – Capes, Justin. 2017. „Incompatibilist (Nondeterministic) Theories of Free Will.” *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, szerk. Edward N. Zalta. [https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/incompatibilism-theories/] (2018.05.06.)
- Coffman, Eldon J. 2016. „Incompatibilist Commitment and Moral Self-Knowledge: The Epistemology of Libertarianism.” *Philosophical Issues* 26/1: 78–98.
- Cover, Jan A. – O’Leary-Hawthorne, John. 1996. „Free agency and materialism.” In *Faith, Freedom, and Rationality*, szerk. Daniel Howard-Snyder – J. Scott Jordan, 47–72. Rowman & Littlefield.
- Davidson, Donald. 1971. „Agency.” In *Agent, Action, and Reason*, szerk. Robert Binkley – Richard Bronaugh – Ausonio Marras, 3–25.
- Dennett, Daniel C. 1984. „I could not have done otherwise—so what?” *The Journal of Philosophy* 81/10: 553–565.
- Dennett, Daniel C. 1978. „On Giving Libertarians What They Say They Want.” In *Brainstorms: Philosophical Essays on Mind and Psychology*, 286–99. Montgomery: Bradford Books.
- Double, R. 1991. *The Non-Reality of Free Will*. New York: Oxford University Press.
- Ekstrom, Laura W. 2000. *Free will: a philosophical study*. Boulder: Westview Press.
- E. Szabó, László. 2012. *A nyitott jövő problémája*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Fara, Michael. 2008. „Masked Abilities and Compatibilism.” *Mind* 117: 843–65.
- Fischer, John M. 2015. *Szabadság, felelősség, és az élet vége*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Fischer, John M. – Ravizza, M. 1998/2013. „Erkölcsei felelősség szabadság nélkül.” In *Vétkek és választások. A felelősség elméletei*, szerk. Réz Anna, 58–79. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Fischer, John M. 2007. „Compatibilism.” In *Four views on free will*, J. M. Fischer – R. Kane – D. Pereboom – M. Vargas, 44–84. Oxford: Blackwell Publishing.
- Fischer, John M. – Ravizza, M. 1998. *Responsibility and Control: An Essay on Moral Responsibility*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fischer, John M. 1994. *The Metaphysics of Free Will*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Frankfurt, Harry G. 1969. „Alternate Possibilities and Moral Responsibility.” *The Journal of Philosophy* 66: 829–839.
- Frankfurt, Harry G. 1971/2013. „Az akarat szabadsága és a személy fogalma.” In *Vétkek és választások. A felelősség elméletei*, szerk. Réz Anna, 23–39. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Franklin, Cristopher E. 2014. „Event-causal libertarianism, functional reduction, and the disappearing agent argument.” *Philosophical Studies* 170/3: 413–432.
- Franklin, Cristopher E. 2012. „The assimilation argument and the rollback argument.” *Pacific Philosophical Quarterly* 93/3: 395–416.
- Franklin, Cristopher E. 2011a. „Farewell to the luck (and Mind) argument.” *Philosophical Studies* 156: 199–230.
- Franklin, Christopher E. 2011b. „The Problem of Enhanced Control.” *Australasian Journal of Philosophy* 89: 687–706.
- Ginet, Carl. 2016. „Reasons Explanation: Further Defense of a Non-causal Account.” *Journal of Ethics* 20: 219–28.

- Ginet, Carl. 2008. „In Defense of a Non-Causal Account of Reasons Explanations.” *Journal of Ethics* 12: 229–37.
- Ginet, Carl. 1990. *On Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Griffith, Meghan. 2010. „Why Agent-Caused Actions are Not Lucky.” *American Philosophical Quarterly* 47: 43–56.
- Griffith, Meghan. 2007. „Freedom and Trying: Understanding Agent-Causal Exertions.” *Acta Analytica* 22: 16–28.
- Goetz, Stewart. 2000. „Naturalism and Libertarian Agency.” In *Naturalism: A Critical Analysis*, szerk. William Lane Craig – James Porter Moreland, 156–186. London: Routledge.
- Goetz, Stewart. 1988. „A Noncausal Theory of Agency.” *Philosophy and Phenomenological Research* 49: 303–16.
- Guillon, Jean-Baptiste. 2014. „Van Inwagen on Introspected Freedom.” *Philosophical Studies* 168/3: 645–63.
- Haji, Isthiyaque. 2001. „Control conundrums: Modest libertarianism, responsibility, and explanation.” *Pacific Philosophical Quarterly* 82: 178–200.
- Haji, Isthiyaque. 1999. „Indeterminism and Frankfurt-type examples.” *Philosophical Explorations* 1: 42–58.
- Hodgson, David. 2012. *Rationality + Consciousness = Free Will*. New York: Oxford University Press.
- Honderich, Ted. 1988. *A Theory of Determinism*. Oxford: Oxford University Press.
- Huoranszki, Ferenc. 2013a. Bevezető. *Vétek és választások. A felelősség elméletei*, szerk. Réz Anna, 17–21. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Huoranszki, Ferenc. 2013b. „Válasz Bács Gábor ellenvetéseire.” *BUKSZ* 25/1: 6–9.
- Huoranszki, Ferenc. 2011. *Freedom of the Will: A Conditional Analysis*. New York: Routledge.
- Huoranszki, Ferenc. 2003. „Szabad akarat és természeti törvény.” *Világosság* 5/6: 141–148.
- Huoranszki, Ferenc. 2001. *Modern metafizika*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kane, Robert. 2007. „Libertarianism.” In *Four views on free will*, John Martin Fischer – Robert Kane – Derk Pereboom – Manuel Vargas, 5–44. Oxford: Blackwell Publishing.
- Kane, Robert. 1996. *The significance of free will*. New York: Oxford University Press.
- Levy, Neil. 2011. *Hard luck: How luck undermines free will and moral responsibility*. Oxford: Oxford University Press.
- Lewis, David. 1981. „Are We Free to Break the Laws?” *Theoria* 47: 112–21.
- Lowe, Edward J. 2008. *Personal Agency: The Metaphysics of Mind and Action*. Oxford: Oxford University Press.
- Mawson, T. J. 2011. *Free Will: A Guide for the Perplexed*. New York: Continuum Press.
- McCann, Hugh J. 2012. „Making Decisions.” *Philosophical Issues* 22: 246–63.
- McCann, Hugh J. 1998. *The Works of Agency: On Human Action, Will, and Freedom*. Ithaca: Cornell University Press.
- McKenna, Marc. 2012. *Conversation and Responsibility*. New York: Oxford University Press.

- Mele, Alfred R. 2013. „Moral responsibility and the continuation problem.” *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition* 162/2: 237–255.
- Mele, Alfred R. 2006. *Free will and luck*. New York: Oxford University Press.
- Mele, Alfred R. 2005. „Libertarianism, Luck, and Control.” *Philosophical Quarterly* 86: 381–404.
- Mele, Alfred R. 1995. *Autonomous Agents*. New York: Oxford University Press.
- Nozick, Robert. 1981. *Philosophical Explanations*. Cambridge: Mass. Belknap Press.
- O'Connor, Timothy. 2011. „Agent-causal theories of freedom.” In *The Oxford handbook of free will (2nd Edition)*, szerk. Robert Kane, 309–328. Oxford: Oxford University Press.
- O'Connor, Timothy. 2007. „Is It All Just a Matter of Luck?” *Philosophical Explorations* 10: 157–161.
- O'Connor, Timothy. 2005. „Freedom with a human face.” *Midwest Studies in Philosophy* 29/1: 207–227.
- O'Connor, Timothy. 2000. *Persons and causes: The metaphysics of free will*. New York: Oxford University Press.
- O'Connor, Timothy. 1995. „Agent Causation.” In *Agents, Causes, and Events: Essays on Indeterminism and Free Will*, szerk. Timothy O'Connor, 173–200. New York: Oxford University Press.
- Pereboom, Derk. 2014a. *Free Will, Agency, and Meaning in Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Pereboom, Derk. 2014b. „The disappearing agent objection to event-causal libertarianism.” *Philosophical Studies* 169/1: 59–69.
- Pereboom, Derk. 1995/2013. „Determinizmus al dente.” In *Vétkeek és választások. A felelősség elméletei*, szerk. Réz Anna, 80–115. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Pereboom, Derk. 2007. „Hard Incompatibilism. – Response to Kane, Fischer, and Vargas.” In *Four Views on Free Will*, Robert Kane – John Martin Fischer – Derk Pereboom – Manuel Vargas, 85–125, 191–203. Oxford: Blackwell.
- Pereboom, Derk. 2004. „Is our conception of agent-causation coherent?” *Philosophical Topics* 32: 275–286.
- Pereboom, Derk. 2001. *Living without free will*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pink, Thomas. 2017. *Self-determination: The Ethics of Action (Vol. 1)*. Oxford: Oxford University Press.
- Pink, Thomas. 2004. *Free will: A very short introduction*. Oxford, Oxford University Press.
- Rosen, Gideon. 2004. „Skepticism about moral responsibility.” *Philosophical Perspectives* 18: 295–313.
- Rowe, William L. 2006. „Free Will, Moral Responsibility, and the Problem of 'Oomph'.” *Journal of Ethics* 10: 295–313.
- Schlosser, Markus E. 2008. „Agent-causation and agential control” . *Philosophical explorations* 11/1: 3–21.
- Sehon, Scott. 2013. „Epistemic Issues in the Free Will Debate: Can We Know When We Are Free?” *Philosophical Studies* 166/2: 363–80.

- Shabo, Seth. 2014. „Assimilations and Rollbacks: Two Arguments Against Libertarianism Defended.” *Philosophia* 42/1: 151–172.
- Shabo, Seth. 2011. „Why free will remains a mystery.” *Pacific Philosophical Quarterly* 92/1: 105–125.
- Speak, Daniel. 2011. „The consequence argument revisited.” In *The Oxford Handbook of Free Will (2nd Edition)*, szerk. Robert Kane, 115–130. Oxford: Oxford University Press.
- Smilansky, Saul. 2000. *Free Will and Illusion*. New York: Oxford University Press.
- Smith, Michael. 2003. „Rational Capacities, or: How to Distinguish Recklessness, Weakness, and Compulsion.” In *Weakness of the Will and Practical Rationality*, szerk. Sarah Stroud – Christine Tappolet, 17–38. Oxford: Oxford University Press.
- Steward, Helen. 2012. *A metaphysics for freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Strawson, Galen. 2008/2013. „A hiányzó alap érve.” In *Vétkek és választások. A felelősség elméletei*, szerk. Réz Anna, 116–136. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Szombath, Attila. 2009. *A feltétlen és a véges*. Budapest: Kairosz Kiadó.
- Taylor, Richard. 1992. *Metaphysics* (4. kiadás). Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Taylor, Richard. 1966. *Action and Purpose*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- van Inwagen, Peter. 1975/2004. „A szabad akarat és a determinizmus összeegyeztethetlensége.” In *Modern metafizikai tanulmányok*, szerk. Farkas Katalin – Huoranszki Ferenc, 189–202. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- van Inwagen, Peter. 2000. „Free will remains a mystery.” *Philosophical Perspectives* 14: 1–19.
- van Inwagen, Peter. 1989. „When is the will free?” *Philosophical Perspectives* 3: 399–422.
- van Inwagen, Peter. 1983. *An essay on free will*. Oxford: Clarendon Press.
- Velleman, J. David. 1992. „What Happens When Someone Acts.” *Mind* 3: 461–481.
- Vihvelin, Khadri. 2013. *Causes, Laws, & Free Will*. New York: Oxford University Press.
- Watson, Gary. 1975/2013. „Szabadon Cselekedni.” In *Vétkek és választások. A felelősség elméletei*, szerk. Réz Anna, 40–57. Budapest: Gondolat Kiadó.

KRITÉRION

